

MOSZKVAI VITÁK A KÖZOKTATÁS REFORMJÁRÓL

Összhangban a szovjet társadalom "peresztrojkájával", a közoktatás reformja is napirendre került.

Ennek egyik első jegyeként — a glasznoszty körülményei közepette — egyszerre két bizottság tette közzé "reformkoncepcióját" 1988 augusztusában az Ucsityelszkaja Gazéta hasábjain. Az első munka "ideiglenes" — bizonyos mértékig független — tudóscsoport munkája, a másodiké pedig a Szovjetunió Pedagógiai Akadémiája aláírásával jelent meg. A vitára bocsátott két koncepció egybehangzóan a radikális reform igenlése mellett teszi le voksát; az átalakítás fő irányát egyformán a demokratizáció és a humanizáció jellegi alatt látja megvalósítandónak. Különbségek a kritika hevességében, az átalakítás gyökerességének, az "új gondolkodásmód" érvényesítésének erőteljességében mutatkoznak elsősorban — az előbbi munka javára.

Alábbiakban eme első "konceptió" szövegéből idézünk fontos gondolatokat Schäffer István fordításában. (A vita napjainkban is tart, az 1988 decemberében lezajlott Pedagóguskongresszus további munkálatokra szólította fel mindkét kollektíva szerzőit. Lásd e számunkban Benedek András és Trencsényi László cikkét.)

Az iskola és a társadalom elválaszthatatlanok. A társadalom úgy él és fejlődik, mint ahogyan tanul. És úgy tanul, mint ahogyan élni akar. Az iskola által megtett út majdnem tükörként képezi le az ország által megtett utat. Visszatekintve az időben, a történelemben nem tudjuk nem észrevenni, nemcsak ezen megtett út hatalmas eredményeit, de nehézségeit, hibáit sem.

Azokat a negatív jelenségeket, amelyek az adminisztratív-utasításos rendszer hosszú ideje alatt halmozódtak fel és különösen a pangás időszakában mutatkoztak meg, a szocializmus lenini koncepciójától való eltávolodás váltotta ki.

Az iskola és a vele analóg társadalom krízise ugyanarról a töről fakadnak. Annak a lenini szocialista iskoláról szóló koncepciónak a deformálódásából fakadnak, miszerint az iskola olyan szociális intézmény, amelynek meg kell valósítania mind a személyiségnek, mind a társadalomnak, mind az államnak a képzési követelmények iránt támasztott igényeit. A végbement változás az iskola tevékenységének átértékelődésében mutatkozott meg, az csakis az állam kívánásainak kielégítése szerint kezdett működni. Az iskolának ez az

"államosodása" vezetett ahhoz, hogy tulajdonképpen egy zárt hivatali gépezetté alakult át. A gyermek érdekei, a társadalom elvárásai fokozatosan az iskola küszöbén kívül rekedtek.

Az iskola zárt állami, bürokratikus intézményé válásának elkerülhetetlen következménye lett a gondolati egysíkúság, uniformizáltság, egyszemélyi vezetés.

Realizálva az adminisztratív utasításos rendszer alapvető szociálpedagógiai irányultságát, az iskola ezen rendszer egy kis csavarjának megfelelően kezdett el működni és a személyiség közepszerűsítésének útjára lépett. Nemcsak az egyént, de magát is megfosztotta a fejlődőképességtől, amely objektívan vezetett a nemzet intellektuális gyökereinek elszakadásához.

Felcserélve a valódi haladást az előreszaladás jelszavával, ez a politika az iskola elé olyan globalizált célokat állított, amelyek egyrészt nem voltak realizálhatók az adott társadalmi fejlettségi szinten, másrészt pedig az általánosan képző iskolától idegenek voltak (a tanulók tömeges szakmai előképzése).

Ezek a minden területen hangoztatott célok sem tudományosan nem kaptak megalapozást, sem anyagilag nem voltak kivitelezhetőek, sem személyi feltételeik nem voltak biztosítottak.

Az eredmény az lett, hogy minden következő reform, átszervezés e hibák növekedéséhez, az iskolai problémák kiéleződéséhez, a rendszer képzési szisztémája céljainak regressziójához vezetett. Mindez súlyosbodott a képzés szociális státusának erős visszaesésével.

A kiút ebből a kialakult helyzetből csak egy módon lehetséges: az iskolapolitikának és magának az iskolának a kardinális, forradalmi megújításával. A "peresztrojka" visszaállítja a 20-és és 80-as évek pedagógiájának élő és éltető kapcsolatát. Visszaállítja azokon az éltető tradíciókon keresztül, amelyek nem szakadtak meg a legnehezebb években sem. És mindezzel együtt pontos választ ad arra a kérdésre, hogy milyen örökségről mondunk le: az adminisztratív-utasításos rendszer által ránk hagyott örökségről, amelynek kevés közös vonása volt a szocializmussal. Az örökségről, amely létrehozta a szocializmus hiányát az iskolában, és amely kialakította a hármasszisztémát: az iskoláét a társadalomtól, a tanulóét az iskolától, a tanárét a tanulóétól.

A szovjet iskola megújításának kulcspozíciói: fejlődés, demokratizálás; humanizálás, reális iskolapolitika. Ezek a pozíciók határozzák meg az új szocialista iskolaképet, sőt, többet ennél, a szocialista iskola kritériumává válnak.

A fejlesztő és a fejlődő iskola

A fejlesztés gondolata az új iskola ideológiájának központi kérdése. E gondolatnak három fontos eleme van: az oktatás fejlődése, bekapcsolódása a személyiség fejlesztésének mechanizmusába és a társadalmi fejlődést elősegítő hatékony tényezőként való működése.

A fejlesztés eszméjének első aspektusa az állandóan fejlődő iskola. Ez sok érzékeny problémát rejt magában. Leggyakrabban a tanári munka jelenlegi anomáliáinak és a pedagógiai újítások ellentmondásainak problémáját. A kutatás az iskola fejlődése meggyorsításának organikus komponensévé és faktorává válik. Dinamizmusa és sokfélesége a kísérleti területek széles skáláját nyújtja a kísérleti iskoláktól a kísérleti területekig, régióig. A kutatási tervek koordinációja és kidolgozásának ösztönzése az oktatás megújításának állandóan működő rendszere keretei között valósul meg.

A kutatás hivatott megragadni a perspektivikus tendenciákat az iskolai élet területén, támaszként kell szolgálnia a pedagógiai kísérletezéshez, vezérfonalként, amely minden újat és haladót átad a tömeges iskolai gyakorlatnak. Ez a szisztéma megóvjá az iskolát és a társadalmat az iskolai reformok tradicionális "vulkanizmusától", a minőségi megújulás útját tervezetté teszi.

A fejlesztés gondolatának második aspektusa: az iskolának meghatározó szerepe van a gyermek személyiségének kialakításában és fejlesztésében. A jelenlegi iskola – deklarálva ugyan a személyiség mindenoldalú és harmonikus fejlesztésének feladatát – a maga tekintélyelvével, a tartalom didaktocentrizmusával kizárja a tanulók fejlesztésének lehetőségét. Az észbeni-intellektuális fejlesztés-fejlődés felcserélődik a hírhedt ismeret, készség, képesség fogalmával, az érzelmi pedig primitív, hiányos ismeretekkel a művészetről. A tehetség fejlesztése és a munkára való felkészítés helyett pedig a tőle való állandó idegenkedés a jellemző, mindez egyenes következménye a kényszerűséggel, az esetlegességgel, rendszertelenséggel jellemezhető oktatói munkának, eredményei általánosságainak.

A fizikai fejlődés "eredményei" pedig egyre inkább az orvostudomány számára adnak aggodásra okot. A gyermek fejlesztésének területei a mesterséges, iskolacentrikus gyermeki élet miatt jelentősen beszűkülnek, ti. azon törekvések érvényesülnek, amelyek a gyermek egész életét az iskolai keretben akarják elképzelni, ahol az iskola gyermekmegőrzőként funkcionál. Ennek kivédhetetlen következményeként jelentkezik a fiatal lázadók mozgalma.

Az új iskola elsőrendű feladata: eltávolítani azokat a gátakat, amelyek a gyermek fejlődését zavarják, felépíteni egy olyan pedagógiai szisztémát, amely a lehető legjobban tudná ösztönözni ezt a fejlődést.

Végül a fejlesztés gondolatának harmadik aspektusa: az iskolának mint szociokulturális intézménynek nem a megcsontosodott társadalmi szokások új-ratermelésére kell irányulnia, hanem a társadalom fejlesztésére. Ebben az új funkciójában a képzés, az iskola egyik megalapozó tényezője lesz a gazdasági és szociális haladásnak, a szellemi megújulásnak, mégpedig úgy mint feltétele a dinamizálásnak, a társadalmi élet különböző területein zajló átalakulási folyamatoknak, mint a képzett társadalom formálódásának eszköze, amelyben a képzési folyamat személyesen és szociálisan szüntelenül folyik. Pillanatnyilag hiányzik az a mechanizmus, amely képes átvezetni az iskolát a fejlesztés rendszerébe és alkalmassá tenni arra, hogy az egyén és a társadalom fejlesztő faktorává váljék. Ezt a mechanizmust csak az iskola demokratizálása és humanizálása útján lehet létrehozni.

Az iskola demokratizálása

A demokratizálás cél, eszköz és garancia az iskola "peresztrojkájának" megfordíthatatlanságában. Nem szorítkozik pusztán az iskola irányítási szisztémájának megváltoztatására, hanem áthatja az iskolai élet egészét, szellemét, belső felépítését. Az iskola demokratizálása — lemondás a "kis csavar" elvről, azon elv javára, miszerint az ember e szocialista társadalom legfőbb értéke. Ez az iskolának a hivatalos, helyi érdekektől való elfordulását jelenti az egyéni és társadalmi felé. Ez a régi egyoldalú szervezeti formák, tartalmak, módszerek legyőzését és a sokoldalú, változatos, polifonikus iskolát jelenti. Ez a pedagógiai kapcsolatokban is a felszabadulást, az alárendelési, ill. ellenállási viszonyból az együttműködési szisztéma felé mozgulást igényli.

Ha az iskola nyitottsága megnyeri magának a társadalmi erőket, ez a társadalmi tényező bekapcsolását ígéri a fejlődésbe.

A demokratizálás megszilárdítja az iskola lenini elveit, meghatározza minőségileg új helyzetét, amelyek az adminisztratív utasításos rendszerben elsikkadtak. Az iskola demokratizálása végül a nevelés legreményteljesebb mechanizmusa, a társadalom demokratizálási faktorai közül az egyik meghatározó. Bármely törekvés: pedagógiailag adaptálni a demokratizmust vagy meghatározni az alkalmazás mértékét, nem több, mint a pangás pedagógiájának csel-fogása. A demokráciából sok, és az igazságból sok, nem létezik. Sok csak az önkényességből, a hazugságból létezik.

Az iskola demokratizálásához ma az első lépés annak a centralizált állami sztereotípiának a leküzdése, amely az iskolát állami hivatalként keze-

li. Az iskola nem állami hivatal, hanem szociális intézmény, társadalmi-állami szisztéma, amely arra hivatott, hogy ugyanolyan mértékben valósítsa meg az állam képzéssel kapcsolatos igényeit, mint amilyen mértékben a társadalomét és a személyiségét is megvalósítja.

Az általános képzés fejlődésének egyik törvényszerűsége abban áll, hogy ez a fejlődés csak e két fő tényező: az állam és a társadalom együttműködésével (kölsönhatásával) valósulhat meg. Az együttműködés megsértése — mint ahogyan erről saját tapasztalatunk alapján meggyőződhattunk, az iskola pangsásához vezethet. Az iskola mint társadalmi-állami intézet nem létezhet, csak az állam szája íze szerint. Előbb vagy utóbb fellép nála egy "oxigénhiány". És előbb vagy utóbb a társadalom kell hogy a segítségére siessen. Meg kell szüntetni a társadalomnak az iskolától, az iskolának a társadalomtól való elidegenedését, az iskola izolációját a társadalmi életben végbemenő folyamatoktól, valamint a szaktanároknak azt a szűklátókörűségét, amelyet Marx "szakmai kreténizmusnak" nevezett.

A pedagógusok ne egyedüli monopolistáknak, hanem a nép által megbízottnak tartsák magukat a nevelés területén. Az iskola társadalmi alrendszeré elvileg nyitott. A formák és az elvek a szerveződésben a lehető legnagyobb mértékben különbözőek lehetnek.

Az iskola humanizálása

A modern iskola alapvető hibája — a személytelensége. Az iskola adminisztratív-utasításos szelleme, technokratikussága ahhoz vezetett, hogy gyakorlatilag a pedagógiai folyamatok minden területén elsikkadt a lényeg, az, hogy bármely emberi tevékenységet maga az ember határoz meg. Elfelejtődött, hogy "minden dolog mértéke az ember". A tanulóhoz mint a tanítás és a nevelés tárgyához való viszonyulás végső soron a tanuló elidegenedését eredményezte a tanulástól, az iskola céljától, annak csak eszközévé vált. Ennek eredményeképpen a tanulás elvesztette értelmét a tanuló számára, a tanultak nem kapcsolódtak a valódi élethez.

Ugyanilyen elidegenedéssel viszonyult a képzési folyamathoz a tanár is. Hiszen meg volt fosztva attól, hogy önállóan határozza meg a képzési célokat, hogy önállóan válassza meg eszközeit és módszereit tevékenysége során. Elveszítette szakmai pozíciójának emberi orientációját — a tanuló személyiségét.

A tanár és a diák is ugyanazon képző iskolagépezet kis csavarjaivá váltak. Tanár és diák elidegenedtek a tanulási-tanítási tevékenységtől. Mindezt csak az iskola humanizálásával lehet leküzdeni.

A humanizálás az iskolának a gyermek felé fordulását, személyiségének tiszteletét, az iránta való bizalmat és érdekeinek elfogadását jelenti és az önmegvalósításhoz, a tehetség kibontakozásához szükséges feltételek lehető legjobb megteremtését.

Az iskola "peresztrojkája"

— a dogmatikus, voluntarisztikus iskolapolitikától a megalapozott, tudományos, realiztikus politikáig;

— a csak alkalmazkodó reprodukáló iskolától a fejlődő és fejlesztő iskoláig;

— az adminisztratív, bürokratikus zárt és egyoldalú iskolától a nyílt, demokratikus, sokhangú (sokszínű) és többféle iskoláig;

— a tekintélyelvű, személytelen technokrata intézménytől a humanista iskoláig terjedő utak megtételét jelenti.

(Ucsityelszkaja Gazeta, 1988. avguszt)

BENEDEK ANDRÁS

AZ ÁTALAKÍTÁS IGÉNYE A SZOVJET OKTATÁSBAN

— Oktatásügyi kongresszus a Szovjetunióban —

Ha nem is tekintünk el azoktól a neveléstörténeti vonatkozásoktól, amelyek a formálódó szovjethatalom kezdeti lépéseit jelezték — így az 1918 augusztusában megtartott I. Összoroszországi művelődési kongresszusra, illetve az 1919 júliusában összehívott I. Összoroszországi közoktatási és kulturális dolgozók kongresszusára utalhatunk —, jelentős új tényként kell kezelni: 1988. december 20—22. között Moszkvában ülésezett az oktatás dolgozóinak első össz-szövetségi kongresszusa. Feltételezhetően nem csupán a gorbacsovi peresztrojka egészébe való illeszkedés igénye vagy a méreteiben is (több mint ötezer küldött) impozáns képviselő minősítheti ezt az eseményt. Bár a forma újszerűsége — a társadalmi-szakmai vita ilyen összetett jellege — vitathatatlan, mégis a szándékolt és lehetséges oktatásügyi fordulat tartalmi elemeinek megjelenése s az ezzel kapcsolatos élénk és éles vita tekinthető e kongresszus legjelentősebb elemének.